

**BOMBES
FRANQUISTES
SOBRE
MANRESA**

Els atacs aeris al final de la Guerra Civil
(Desembre 1938 – Gener 1939)

BOMBES FRANQUISTES SOBRE MANRESA

Joaquim Aloy i Bosch
Pere Gasol i Pujol

Edita:

Amè la col·laboració de:

© Joaquim Aloy i Bosch i Pere Gasol i Pujol, pel text
© Ajuntament de Manresa, per l'edició
© Arxiu Comarcal del Bages, Arxiu Municipal de Manresa, Ufficio Storico dell'Aeronautica Militare, de Roma, Archivo General Militar de Ávila, Instituto de Historia y Cultura, Ministerio de Defensa, pels documents
© Arxiu Comarcal del Bages, Ufficio Storico dell'Aeronautica Militare, de Roma, i diverses col·leccions familiars, per les fotografies

Reservats tots els drets. No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre sense l'autorització prèvia, i per escrit, dels titulars dels drets d'autor.

Agraïments: Josep Alert Puig, Jordi Basiana Obradors, Imma Comes Bosch, Jordi Oliva Llorens, família Pujol Roca, Jordi Torner Planell i també a tots els testimonis dels fets i als familiars de les víctimes dels bombardeigs que ens han ajudat a reconstruir aquest capítol de la nostra història.

Disseny i maquetació: Laia Olivé i Obiols
Correcció lingüística: Josep Alert
Impressió: INOM, SA

Dipòsit Legal: B-5291-2008

Data de l'edició: Desembre del 2008, 70è aniversari del primer bombardeig franquista a Manresa

Fotografia de la coberta:
Les germanes Maria i Marina Gibert i Rubinart. Foren mortes, a l'edat de 12 i 11 anys, respectivament, a la Pujada Roja de Manresa, en el primer bombardeig de l'aviació franquista, el 21 de desembre del 1938. (Col·lecció familiar)

Els atacs aeris al final de la Guerra Civil (Desembre 1938 – Gener 1939)

Al final de la Guerra Civil, la ciutat de Manresa fou bombardejada en dues ocasions per l'aviació del bàndol franquista –els dies 21 de desembre del 1938 i 19 de gener del 1939–, a més de ser objecte de metrallaments aeris que afectaren punts concrets del teixit urbà i dels voltants. Els bombardeigs aeris sobre la rereguarda,

és a dir, sobre zones habitades allunyades dels fronts de combat, foren una autèntica novetat en aquells temps i provocaren milers de víctimes innocents entre la població civil. L'Alemanya nazi de Hitler i la Itàlia feixista de Mussolini posaren aquesta nova arma destructiva al servei del seu aliat, el general Franco.

UN BANC DE PROVES PER A L'AVIACIÓ ALEMANYA I ITALIANA

Aquest fet permeté una inqüestionable superioritat aèria de l'exèrcit franquista, que va contribuir molt a la seva victòria final. El govern de la República mai no la va poder contrarestar, malgrat haver pagat a preu d'or l'ajuda militar de la URSS, l'aviació de la qual aleshores era inferior a les d'Alemanya i Itàlia.

La Guerra Civil espanyola va servir Hitler i Mussolini de banc de proves per a la imminent II Guerra Mundial (1939-1945), ja que els va permetre experimentar les tàctiques aèries, les reaccions psicològiques de la població civil en ser bombardejada (por, terror, indignació, desmoralització...)

i els seus efectes en la seva capacitat de resistència. També així van poder afinar i augmentar la capacitat destructiva de les respectives aviacions. Tot plegat amb la finalitat d'aplicar-ho a gran escala en el seu intent de dominar Europa.

Per tant, la població catalana i espanyola que vivia a la zona republicana va ser una mena de conillet d'Índies d'aquests assaigs de les potències totalitàries. Es tractava no solament de causar el màxim possible de destrucció física i material a l'enemic, sinó també d'aconseguir-ne l'anul·lació psicològica. Així doncs, la població civil es va convertir també en un blanc militar.

Churchill, qui mai no va ajudar durant la Guerra Civil el legítim govern de la República, va pronunciar aquesta cèlebre frase en el context dels durs bombardeigs aeris nazis sobre Londres i altres ciutats angleses l'any 1940: "Crec fermament que els nostres compatriotes seran capaços de resistir com ho van fer els valents ciutadans de Barcelona".

De fet, a banda de Madrid (on es produïren uns 2.000 morts), l'activitat destructora de l'aviació franquista es va concentrar sobretot a Catalunya i el País Valencià. Dels 5.000 morts que els bombardeigs aeris van provocar en terres catalanes, més de 2.500 corresponen a Barcelona. Altres ciutats catalanes que els van patir fortament foren Lleida, Granollers o Figueres, on les bombes foren llançades en llocs públics i

cèntrics com ara escoles, mercats o zones comercials, amb un resultat de centenars de morts, bàsicament persones grans, dones i criatures, ja que una bona part dels homes joves estava lluitant al front.

Itàlia i Alemanya també forniren avions i tota mena de material a l'exèrcit franquista i col·laboraren en la instrucció i formació dels seus pilots de guerra. Així, s'acabà formant l'Aviación Hispana dins el bàndol franquista, la qual, juntament amb la Legió Còndor i l'Aviazione Legionaria, va actuar sobre els pobles i ciutats catalanes durant l'ofensiva final contra Catalunya (desembre del 1938-febrer del 1939). Aquesta intensa acció conjunta de les tres aviacions fa difícil determinar exactament quina va ser l'autora dels diferents atacs aeris en aquest període.

LA JUNTA DE DEFENSA PASSIVA DE LA POBLACIÓ CIVIL DE MANRESA: UNA TASCA MODÈLICA

Davant aquest nou perill que venia del cel no hi havia cap defensa establerta. Tot i que s'instal·laren alguns canons antiaeris en ciutats com Barcelona, la seva eficàcia fou escassa. Com hem assenyalat, els aparells de l'aviació republicana (els "rates" i "xatos" de fabricació soviètica) eren inferiors tècnicament i en nombre als bombarders de fabricació italiana (Savoia S.79) i alemanya (Heinkel) de l'aviació franquista i igual passava en el cas dels caces.

Arran d'aquesta realitat, la Generalitat impulsà la construcció de refugis antiaeris per tal de protegir una població civil indefensa. Primer Barcelona i després la resta de ciutats catalanes es començaren a organitzar per tal de prevenir els efectes dels bombardeigs. Manresa fou una de les primeres: el dia 1 de desembre del 1936, per acord del Consell Municipal, es constituí la Junta de Defensa de la Població Civil¹.

¹ Presidida pel conseller Ramon Sanz, era constituïda pels caps dels departaments municipals de Defensa i Indústries de Guerra, de Sanitat, de Foment i Treball i de Seguretat Interior; per l'arquitecte i l'enginyer municipals, i representants de la Creu Roja, del cos de Bombers, de la Telefònica i del Sindicat de Llum i Força.

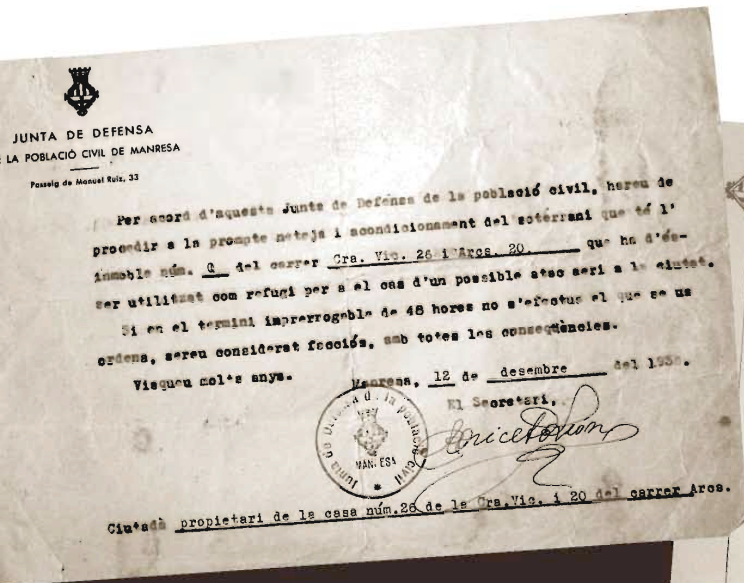
Aquesta junta realitzà al llarg de la guerra una tasca ben remarcable. En fou el secretari Aniceto León Garre, catedràtic i més tard comissari de l'institut de segon ensenyament², que dinamitzà les tasques d'una Junta que es mostrà molt activa, amb un gran esperit d'iniciativa, i que realitzà una obra en alguns casos fins i tot modèlica, però que, paradoxalment, no sempre va tenir el suport de la població a qui havia de protegir.

Com a exemple d'aquesta diligència, ja al mateix desembre del 1936, la Junta acordà

una sèrie de mesures preventives prou importants: instal·lar sirenes d'alarmes, establir llocs de vigilància que informessin de la proximitat de l'aviació enemiga, exigir als ciutadans col·locar tires de paper engomat als vidres de les finestres, obligar els veïns a elegir un responsable de cada casa, engegar una intensa campanya informativa (premsa, ràdio, fulletons o cartells) perquè la població sabés com actuar en cas d'atac aeri...

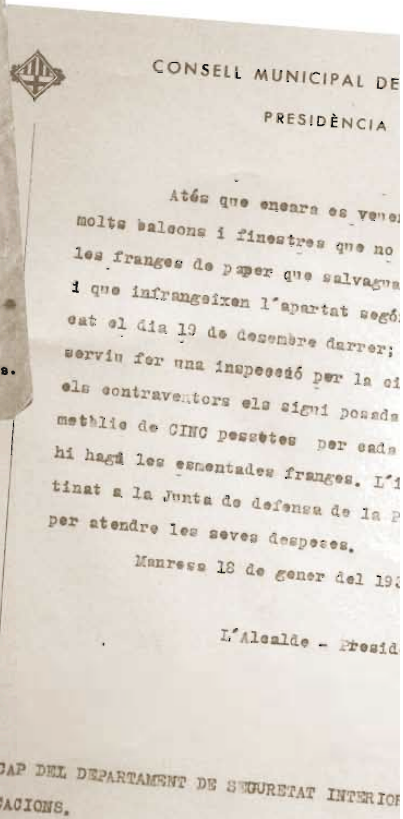
Ara bé, l'actuació de la Junta es centrà ben aviat en dos grans apartats: els refugis de

² Nascut a Torrepacheco (Múrcia) i casat amb una manresana, Aniceto León Garre fou un personatge controvertit. Amb prestigi de ser un bon professor, no impulsà, ans al contrari, la catalanització de les classes a l'Institut i, com a comissari-director durant la guerra, depurà i expulsà tots aquells alumnes de famílies considerades "contrarevolucionàries". S'exilià al final de la guerra, però posteriorment tornà, fou rehabilitat per les autoritats franquistes i passà a exercir el càrrec de director d'un institut de Barcelona.

Desembre 1936. Ordre terminant de la Junta de Defensa a diversos propietaris d'immobles perquè acondicionin els soterranis com a refugi antiaeri. Font: Arxius Comarcals del Bages

Gener 1937. L'alcalde ordena sancionar tothom qui encara no hagi col·locat franques de paper als vidres. Font: Arxius Comarcals del Bages

CAP DEL DEPARTAMENT DE SEGREIAT INTERIOR
CACIONES.

MESURES CONTRA LES ARMES QUÍMIQUES

En efecte, una de les actuacions més innovadores i sorprenents efectuades per la Junta fou l'organització de la defensa contra les armes químiques i els gasos que podria utilitzar l'aviació franquista, fet que, malgrat la temença dels republicans, mai no s'arribà a produir. Davant d'aquest hipotètic perill, la Junta va decidir fabricar a Manresa caretes antigàs

per tal de protegir la població. Josep Balló i Bragó, del Sindicat de Tècnics de Teixits de la UGT, s'encarregà de la part mecànica i Aniceto Leon i el farmacèutic Antoni Esteve de la part química. Després de moltes proves, les caretes es confeccionaren a les Sederes Balcells i el mes de juny del 1937 tothom qui en volia, previ encàrrec, ja en podia anar a recollir.

Aspecte d'algunes camarades amb la careta posada. Aspecte tètric, tanmateix. Es una visió de la guerra.

UGT Federació d'organitzacions
Sindicalment, 10-Telèfon 9214
Defensa contra els gasos

L'obra de la Junta de Defensa de la Població Civil

Defensa contra els gasos

El dia 14 de juny de 1937, els franquistes van atacar Manresa amb avions i bombarders, llançant gasos i bombes incendiàries. La Junta de Defensa de la Població Civil, formada per tècnics i treballadors, va organitzar la fabricació de caretes antigàs. Aquesta imatge mostra una careta antigàs amb el seu filtre i el sistema de ventilació.

100 caretes antigàs fabricades

Les caretes antigàs fabricades a Manresa van ser distribuïdes a la població civil per protegir-los dels gasos i altres agents químics que podrien ser utilitzats pels franquistes.

100 caretes antigàs fabricades

Les caretes antigàs fabricades a Manresa van ser distribuïdes a la població civil per protegir-los dels gasos i altres agents químics que podrien ser utilitzats pels franquistes.

100 caretes antigàs fabricades

Les caretes antigàs fabricades a Manresa van ser distribuïdes a la població civil per protegir-los dels gasos i altres agents químics que podrien ser utilitzats pels franquistes.

100 caretes antigàs fabricades

Les caretes antigàs fabricades a Manresa van ser distribuïdes a la població civil per protegir-los dels gasos i altres agents químics que podrien ser utilitzats pels franquistes.

MANRESA

per la sinte...

hi han posada...

orden els vidres,

del Ban públi-

preguem, que us

ntat, i atots

na penyora en

obertura que no

import serà des-

oblació Civil,

97.

ent.

I COMUNI-

Reportatge publicat al diari "UGT" de Manresa, tot lloant la tasca de la Junta de Defensa Passiva de la ciutat en pro de la protecció de la població. Un dels aspectes més ressenyats és la fabricació de caretes antigàs, amb un disseny i suport tecnològic de la mateixa Junta, a càrrec del personal de les Sederes Balcells, empresa aleshores col·lectivitzada. Font: Arxiu Comarcal del Bages.

Tanmateix, allà on s'esmerçaren més esforços fou en la qüestió dels refugis per a protegir els ciutadans en cas de bombardeigs. El treball adquirí dues vessants: la construcció de refugis nous i l'habilitació d'espais ja existents (soterranis de cases particulars, fàbriques, magatzems...) que poguessin acomplir aquesta funció.

El març del 1937 quedà registrat un primer cens de 205 refugis -la majoria eren de cases particulars- que podien acollir més

de 26.000 persones, però molts serien finalment desestimats, ja que requerien massa obra de reforç i, sobretot, perquè no resistirien el progressiu augment de la potència de les bombes llançades per l'aviació franquista a diverses ciutats catalanes. Això féu que, el gener del 1938, la Junta decidís de no considerar com a refugis els locals situats en immobles de la ciutat. Tot plegat obligà a construir nous refugis per tal d'acollir la població en cas de bombardeig. Els dos primers a obrar-se

Ciudadà de Manresa: ¿Ja has anat a oferir la teva col·laboració a la Junta de Defensa Passiva per a la construcció de refugis i trinxeres?

Ciudadà: Quan sentis les sirenes tocant senyal d'alarma, acudeix al refugi més proper.

Document municipal sense data on consta una relació del nombre de refugis en construcció, el seu estat, la seva superfície útil i la seva capacitat a raó de quatre persones per metre quadrat. Font: Arxiu Comarcal del Bages.

JUNTA DE DEFENSA PASSIVA DE MANRESA

Estat actual de les obres del refugi en construcció, superfície útil i capacitat a raó de quatre persones per metre quadrat.

	SUPERFÍCIE	CAPACITAT
Nº 1.- Puigterrà:(executades les obres de protecció de les boques).....	780,00	3.120
Nº 2.- Bombers:(id. id. id.).....	125,00	504
Nº 3.- Gra. de Cardona:(construïda la meitat).....	190,00	760
Nº 4.- Seu:(executades les obres de prot.de Boques)	50,00	200
Nº 5.- Poble Nou; (només està iniciat).....	--	--
Nº 6.- Manresa Alta; (gairebé acabat).....	50,00	200
Nº 7.- Pujada Roja:(només està iniciat).....	--	--
Nº 8.- Travessia Aragó:(molt avançat).....	30,00	120
Nº 9.- Carrer Colldeforms:(començat).....	28,00	112
Nº10.- Renaixença (construïda la meitat).....	230,00	920
Nº11.- Torrent I.Iglesias:(avançat).....	400,00	1.600
Nº12.- Ferrer i Guàrdia:(acabat).....	35,00	340
Nº13.- Fins i Palà:(gairebé acabat).....	80,00	320
Nº14.- Pl. 19 de Juliol:(començat).....	70,00	280
Nº15.- Carrer de Talamanca: la part(gairebé acabat)	58,00	232
" " 2ª " (començat).....	100,00	400
TOTAL.....	2.277,00	9.108

foren el del turó de Puigterrà (que havia de tenir entrades tant pel carrer de Circumval·lació com pel carrer del Sol) i el del parc de bombers (ubicat a l'actual plaça d'Europa).

Tanmateix, les obres d'aquests i altres refugis trobaren sempre molts problemes. En primer lloc, la crítica situació econòmica de l'Ajuntament, que obligà a paralitzar-ne la construcció en diverses ocasions. Però també, la manca de col·laboració ciutadana: inicialment, es va fer una crida als ciutadans que volguessin col·laborar voluntàriament en la construcció d'aquests dos refugis. Davant la poca participació, la Junta publicà un ban pel qual tots els manresans de 18 a 45 anys havien de treballar obligatòriament als refugis quan els correspongués, per torn. En cas

d'incompareixença, els infractors rebrien una multa de 25 pessetes. I, en definitiva, la indiferència de molts manresans i manresanes (inclosa la d'alguns regidors i càrrecs polítics i sindicals de la ciutat) que creien que Manresa no seria bombardejada i contemplaven els treballs de la Junta pensant que s'havien equivocat de destinatari. Actituds similars es produïren també a d'altres ciutats catalanes. Així, el 22 de novembre del 1937, la Junta publicà un ban que imposava quotes obligatòries per a la construcció de refugis. La seva aplicació, però, en un context de misèria econòmica, produí protestes i resistències de molts ciutadans, empreses i també dels sindicats. Els seus pretesos beneficis econòmics foren ben minsos i, finalment, el març del 1938, l'esgotament

Refugi anti-aeri de la plaça de Sant Domènec. Començat a construir la tardor del 1937, el refugi va quedar anul·lat arran de la darrera reforma urbanística de la plaça. Font: Arxiu Comarcal del Bages. Fons Gamisans: fotografies de Llorenç Gamisans i Miquel Ausió.

La conquesta de Lleida (abril del 1938), després d'un salvatge bombardeig aeri per part de l'exèrcit franquista, va fer que alguns ciutadans prenguessin consciència que Manresa podria ser també bombardejada i col·laboressin més. El desembre del mateix any, els bombardeigs de diverses ciutats catalanes foren tan cruents que la Junta manresana va prendre les ordres més terminants des de la seva constitució. El dia 13 mobilitzava per a la construcció de refugis tot el personal del ram de la construcció i tota la població apta per treballar. Però això succeïa pocs dies abans del primer bombardeig i un mes i mig abans de l'entrada dels franquistes a Manresa. És a dir, massa tard.

UNA POBLACIÓ DESPREVINGUDA?

Els bombardeigs aeris sobre ciutats i població civil eren una novetat contra la qual ningú no estava preparat. Tampoc psicològicament. No és d'estranyar que, davant les primeres alarmes aèries, molta gent o bé fugís al camp o bé, més endavant, ni s'immutés. En qualsevol cas, prescindien de les recomanacions de la Junta de Defensa Passiva de la ciutat.

La repetició de falses alarmes no va pas millorar la situació. Des de mitjan 1938 era habitual la presència de l'avió anomenat popularment "la pava", que sobrevolava diverses poblacions catalanes, generalment sense bombardejar, però que constantment provocava alarmes i la paralització de la rereguarda. El xiulet de les sirenes prevenint un possible bombardeig era quelcom d'habitual aquells dies i ens ajuda a entendre per què no en feia cas tothom... fins que va arribar el dia 21 de desembre amb totes les seves tràgiques conseqüències.

ALGUNS DELS REFUGIS MÉS IMPORTANTS

Malgrat totes les dificultats, la Junta de Defensa realitzà una tasca ben remarcable i impulsà la construcció de nombrosos refugis antiaeris, d'entre els quals cal destacar els següents:

Grup Escolar "Renaixença"

L'antic Parc de Bombers (arran de la paret de la Muralla)

La plaça de Sant Domènec (al costat del Conservatori)

El carrer de Sant Miquel (a l'antic solar de l'església)

Les estacions de Manresa Alta i del Nord

La plaça de la Reforma

Turó de Puigterrà (amb diverses galeries)

Xamfrà Dos de Maig-carretera de Cardona

Al carrer de Ginjoler

La Junta també adaptà –o impulsà– altres espais com a refugis:

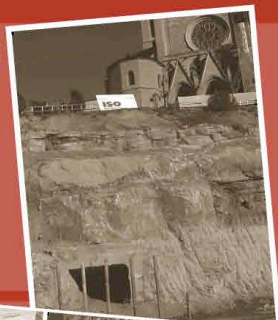
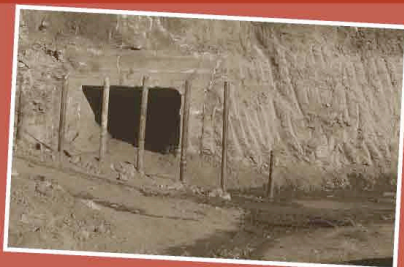
Els soterranis de grans edificis com ara la Fàbrica Nova, els Magatzems Jorba i la Farinera

Indústries reconvertides en fàbriques de material de guerra, com Cal Marquet i Cal Serrahima

El túnel dels Ferrocarrils Catalans (Viladordis)

Estat actual d'alguns dels refugis antiaeris que encara es conserven a Manresa:

1- Refugi de sota el turó de la Seu, redescobert arran de les obres de construcció del pàrquing de la Reforma. Fotos: Joaquim Aloy. Data: Gener del 2006

2- Refugi del Grup Escolar "Renaixença" (interior i exterior). Fotos: Genis Sáez/ Ajuntament de Manresa. Data: Novembre del 2008.

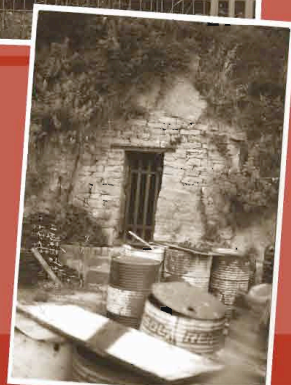
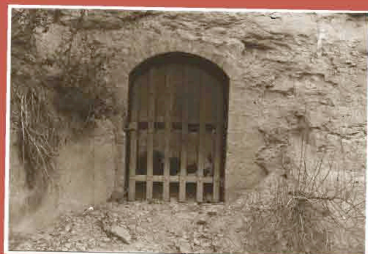
3. Refugi de l'antic parc dels bombers (interior i exterior). Fotos: Genis Sáez/ Ajuntament de Manresa. Data: Novembre del 2008

4- Refugi de l'Estació de Manresa-Alta sota la Torre de l'Alberti (FFCC). Fotos: Jorge Caballero. Data: Octubre del 2005

5- Refugi de l'Estació del Nord (Actual Renfe). Fotos: Marc Torras Serra. Data: 1993

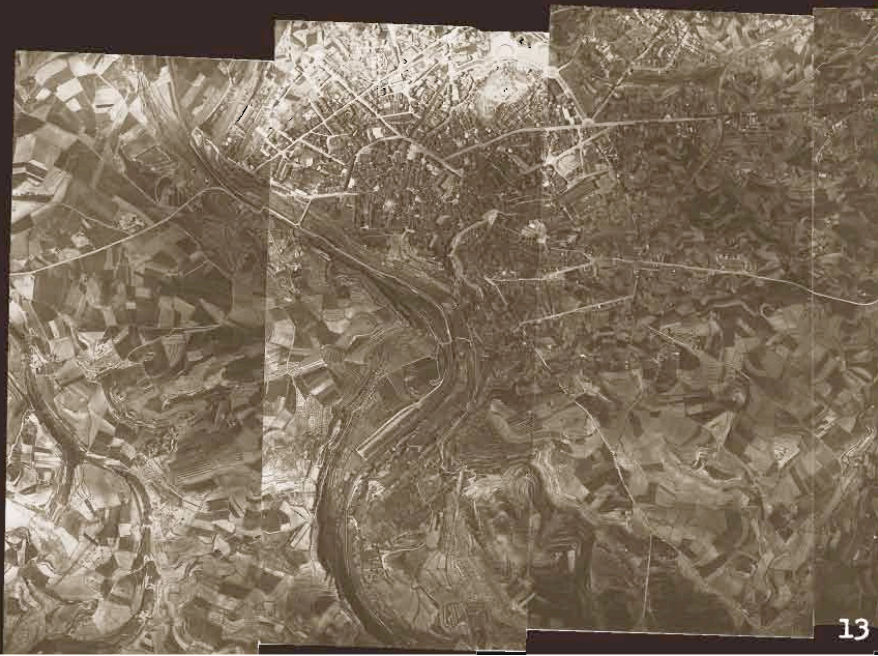
L'ESPIONATGE FRANQUISTA I LA PREPARACIÓ DELS BOMBARDEIGS SOBRE MANRESA

Els bombardeigs i metrallaments aeris sobre Manresa van ser planificats amb antelació per part de l'exèrcit franquista. Els seus serveis secrets d'informació feia temps que anaven recollint dades i situacions sobre objectius manresans susceptibles de ser bombardejats. Ja a l'abril del 1937, l'Aviazione Legionaria italiana havia fet diverses fotografies aèries de la ciutat.

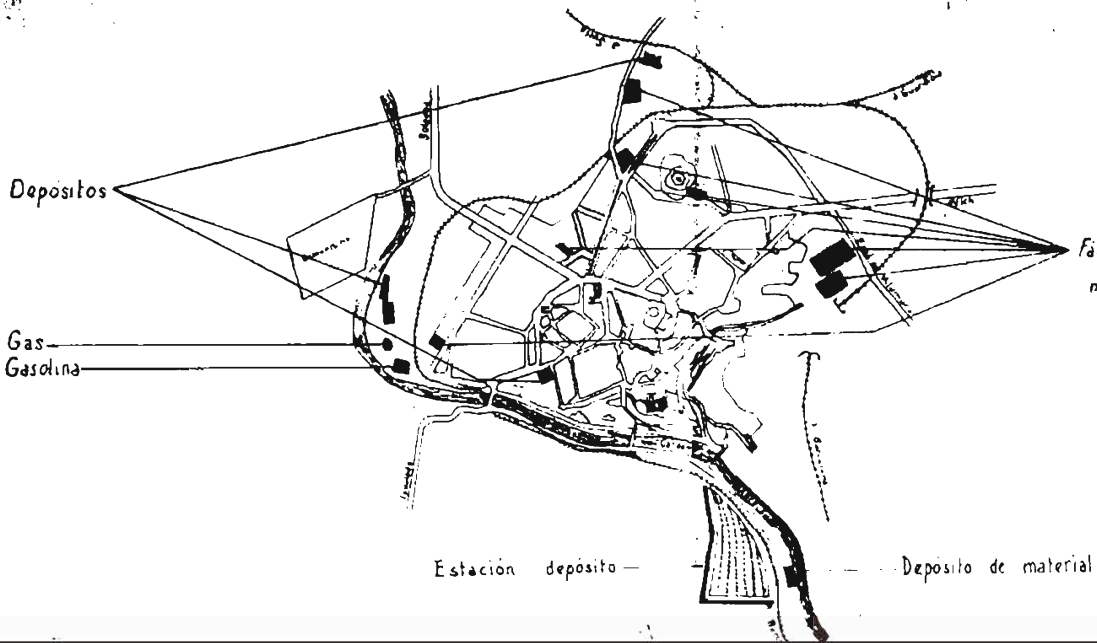
En el bàndol franquista, el general Orgaz coordinà el SIM (Servicio de Información Militar), que a inicis del 1938 es transformà en el SIPM (Servicio de Información y Policía Militar). Paral·lelament, i a banda del comandament militar, el setembre del 1936 es van constituir els "Servicios de Información de la Frontera Nordeste de España" (SIFNE).

Abril 1937. Fotografies aèries de Manresa realitzades per l'Aviazione Legionaria italiana. S'anava preparant el terreny de cara a futurs bombardeigs. Font: Ufficio Storico dell'Aeronautica Militare, Roma.

AVIAZIONE LEGIONARIA DELLE BALEARI
LABORATORIO FOTOGRAFICO
Ricognizione fotografica del giorno 23-6-37
Zona ritratta **Manresa**
Apparecchio **S.77**   l'occhiana **R. f. 4. 51**
Quota assoluta   Quota relativa **3000m**
Distanza focale m/m **100**   Ora **12**
Scala approssimativa **1/17000**
Condizioni di visibilità **buone**
Catalogo N.°

Objetivos militares de MANRESA

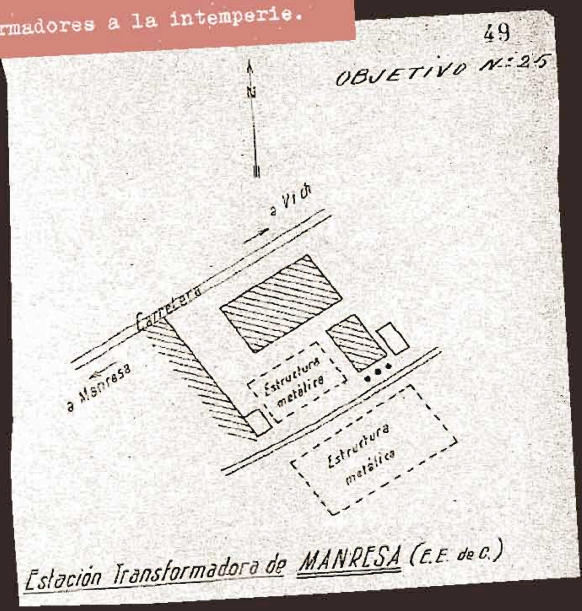

MANRESA. - (E.E.C.) Objetivo nº 25.

Situación: Mapa 1:50.000, 363. Nº 25. Situado al N. de la ciudad, en el cruce del f.c. de Martorell y la carretera de Vich.
PUNTO VULNERABLE. Transformadores a la intemperie.

49

OBJETIVO Nº 25

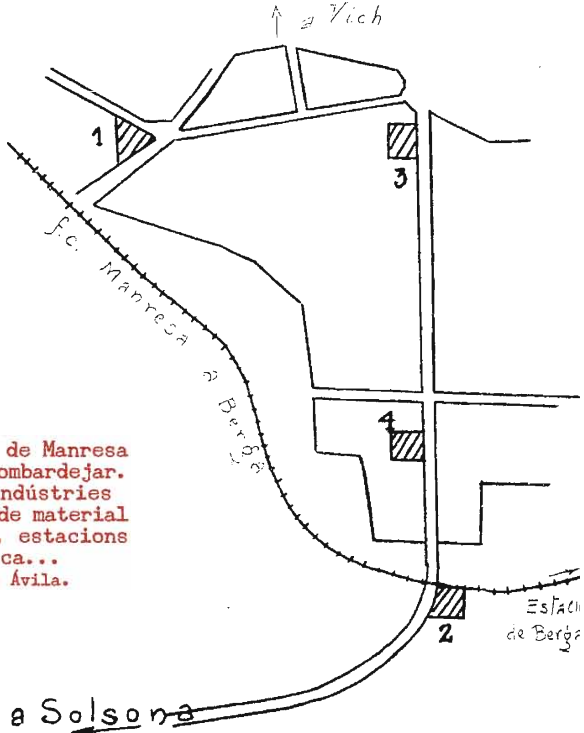
L'exèrcit franquista, en un informe sobre "puntos vulnerables de los transformadores eléctricos de Cataluña" que volia bombardejar, assenyalava com a objectiu núm. 25 l'estació transformadora de Manresa situada prop del Pont de Ferro. El dia 21 de desembre del 1938 l'aviació la va bombardejar -sense tocar-la- però les bombes van causar la mort de les germanes Maria i Marina Gibert Rubinart.
Font: Archivo General Militar de Avila.

MANRESA

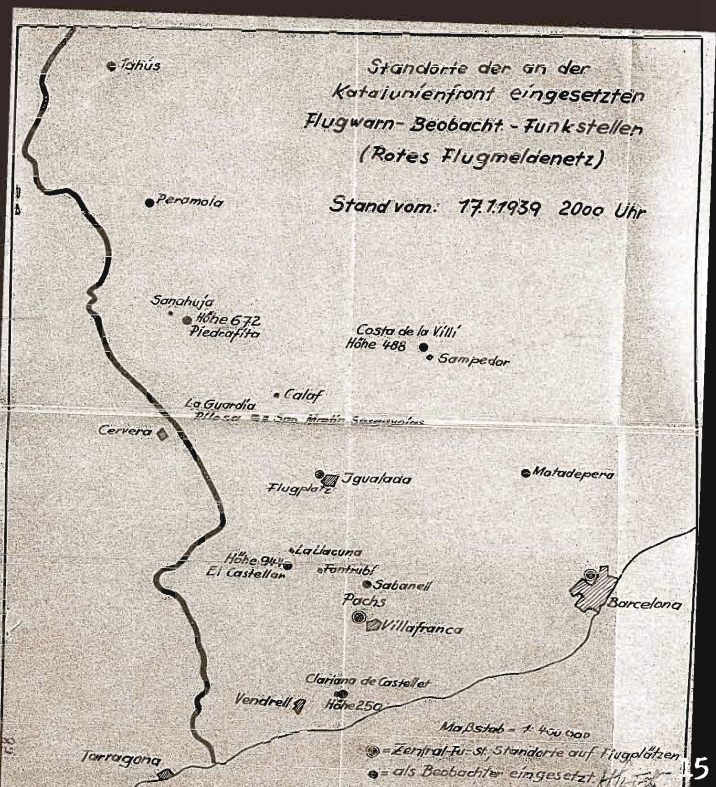
ricas y fundiciones de
material de guerra.

Diversos plànols i croquis de Manresa on es marquen objectius a bombardejar. Sobretot s'hi assenyalen indústries reconvertides en fàbriques de material de guerra, dipòsits de gas, estacions de tren, d'energia elèctrica...
Font: Archivo General Militar de Àvila.

de guerra

Gener 1939. Serveis d'espionatge i escoltes radiofòniques de la Legió Cóndor. S'hi assenyalava la línia del front just una setmana abans que les tropes franquistes entrassin a Manresa. Igualment, s'hi informa d'una estació portàtil de ràdio a La Costa de la Vila, prop de Santpedor.
Font: Archivo General Militar de Àvila

Dins el SIFNE hi havia polítics, intel·lectuals, empresaris... catalans, molts dels quals havien hagut de fugir de casa seva per por a ser assassinats per l'extrema esquerra revolucionària i les seves propietats havien estat confiscades. Està documentalment comprovat com hi van participar persones com ara Eugeni d'Ors, Carles Sentís, Josep Pla o Manuel Vidal-Quadras.

La gent del SIFNE van aprofitar les múltiples relacions que tenien amb Catalunya per teixir una espessa xarxa d'informació al servei del general Franco. El SIPM i el SIFNE obtenien les seves

informacions mitjançant els seus propis agents, pel control que tenien de ports i fronteres, i per les dades facilitades -de bon grat o per força- per persones que fugien de la zona republicana o per presoners de guerra i desertors de l'exèrcit republicà. El febrer del 1938 els SIFNE van ser absorbits pel SIPM, sota un comandament exclusivament militar i centralitzat.

Val a dir, però, que no totes les informacions que enviaven els serveis d'espionatge franquistes eren correctes i precises. Sovint hi havia exageracions notables, sobretot pel que feia a defensa antiaèria, arribada

Manresa.- Foglio 161.- Ci sono quattro depositi: uno nel macello all'estrema N della città, un'altre nella fabbrica "Los Panes" ad O. della stessa e vicine alla riva sinistra del Rio Cardener, un'altre nel Convento di S. Francesco, e l'altre in una grande fabbrica a S. della città fra la strada e il fiume.- Inoltre anche nei nuovi magli della stazione si è soliti accumulare molte materiale.- Tutti questi obbiettivi sono nei disegni.-

Any 1938. Document de l'Aviazione Legionaria italiana, on s'hi assenyalen els quatre dipòsits de material bèl·lic que hi ha a Manresa susceptibles de ser bombardejats. Font: Ufficio Storico dell'Aeronautica Militare, Roma.

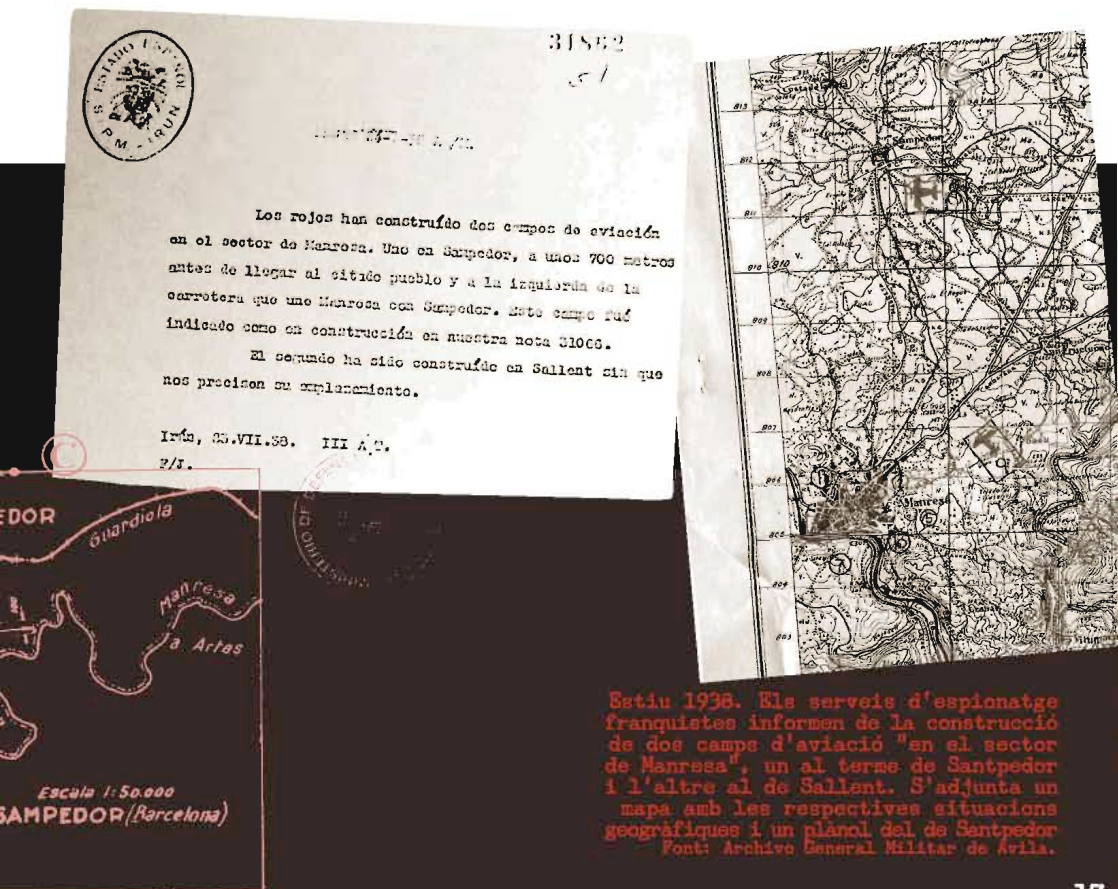
de material de guerra, concentració de tropes republicanes o capacitat real de la indústria de guerra manresana en particular i catalana en general. Tot plegat era molt més minso en la realitat³.

L'acció conjunta d'aquests serveis d'espionatge és la que va furnir a l'aviació franquista les dades sobre Manresa. Cal tenir present que la Legió Còndor, que disposava d'un eficient servei d'escolta radiofònica, i l'Aviazione Legionaria tenien

els seus propis mitjans d'obtenció d'informació, la qual, d'altra banda, era compartida entre les tres aviacions que bombardejaren Catalunya en el tram final de la guerra.

D'aquesta manera, els aviadors disposaven de plànols i croquis de Manresa i comarca amb els objectius per bombardejar seleccionats i amb explicacions sobre la seva situació.

³ Això es pot veure en el cas de Manresa quan, en un d'aquests informes d'espionatge, datat a París el maig del 1938, s'afirma que la gent ha de dormir pel carrer a causa d'una enorme concentració de població "pues en una ciudad de 100.000 habitantes, había hace unos días más de 150.000 (...)". Això s'explicaria perquè "se sabe cierto que los rojos se proponen hacer MANRESA (sic) un lugar de gran resistencia (...)".

OBJECTIUS MANRESANS TRIATS PER A BOMBARDEJAR

Dipòsits de la CAMPSA ("en el Paseo del Río. Cerca estación Berga")

Indústries on es fabricava material de guerra ("Hay muchas en Manresa. Casi todas en el centro de la población". I, en diversos informes, s'esmenta: Maquinària Industrial, Fàbrica Lluvià, cal Marquet, les fundicions Ubach, Illa, Alegre, Desveus, Colsa...)

La fàbrica Pirelli, malgrat la nacionalitat italiana dels seus propietaris, qualificada com a "fàbrica de material para protección contra gases")

Dipòsits de material de guerra (edifici de l'Escorxador, Fàbrica dels Panyos, convent de Sant Francesc, i "otro en una gran fábrica al sur de la ciudad")

Estacions de ferrocarril (a on "suele haber acumulado mucho material". Per exemple, el 19 de gener del 1939 els voltants de l'Estació del Nord foren bombardejats i l'estació de Manresa-Alta fou metrallada)

Carreteres (la de Manresa a Calaf i la recta de Sallent foren metrallades en diverses ocasions)

Ponts (sobretot del ferrocarril, atacats també el dia 19)

Casernes i centres de concentració de tropes republicanes (el 21 de desembre del 1938 l'aviació llançà bombes a l'entorn de les casernes del Carme i de l'edifici de Sant Ignasi, convertit aleshores en caserna)

Centraletes i línies elèctriques d'alta tensió (Pujada Roja, Font dels Capellans, Companyia Anònima Manresana d'Electricitat)

Aeròdroms de Sallent i Santpedor...

Telegrama Postal

SECCION 2ª

NUMERO 799

Cartel General 16 de Diciembre de 1938 - III Año Triunfal

El General Jefe del Cuerpo de Ejército de Aragón

Al Generalísimo de los Ejércitos Nacionales.

Se acompaña plano de algunos objetivos militares de Manresa, según evadido.

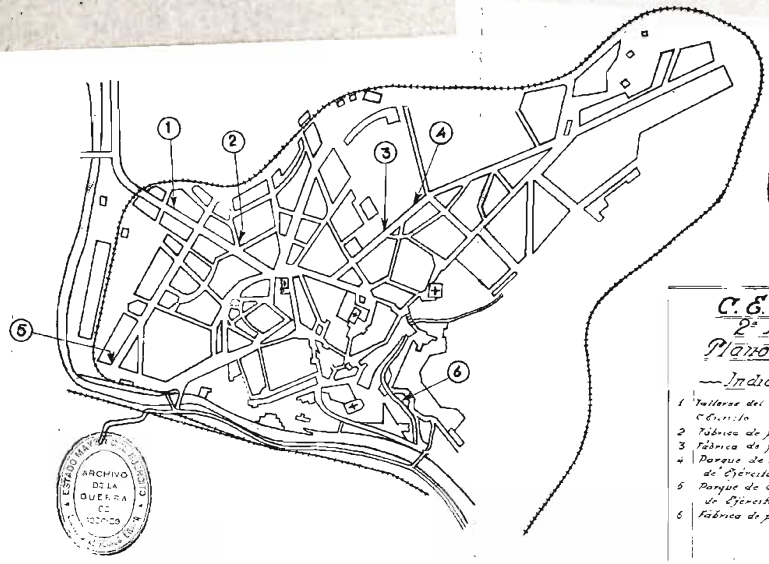
OBJETIVOS MILITARES DE MANRESA

- (1).- Talleres del Parque de Artillería del XVIII Cuerpo de Ejército, emplazados en unos antiguos almacenes.
- (2).- Fábrica importante de proyectiles de artillería y aviación, instalada en el edificio de la "Maquinaria Industrial".
- (3).- Fábrica de proyectiles de artillería y aviación, instalada en la antigua fundición "ILLA".
- (4).- Parque de Intendencia del XVIII Cuerpo de Ejército, instalado en unos antiguos almacenes.
- (5).- Parque de Artillería del XVIII Cuerpo de Ejército, instalado en una antigua fábrica.
- (6).- Fábrica de proyectiles de artillería y aviación.

La copia del plano de algunos objetivos militares de Manresa a S.I.F. J. al Div.

FECHO-21-12-938-R.M.

C. E. A. (C. M.)
 2ª Sección
Plano de Manresa

Indicaciones

- 1 Talleres del Parque de Art. del XVIII Ejército
- 2 Fábrica de proyectiles pasados
- 3 Fábrica de proyectiles pasados
- 4 Parque de Intendencia del XVIII C. de Ejército
- 5 Parque de Artillería del XVIII Cuerpo de Ejército
- 6 Fábrica de proyectiles pasados

Escala aprox. 1:10 000

Cartel General 16 Diciembre 1938 III Año Triunfal

Desembre 1938. Molts pocs dies abans del primer bombardeig sobre Manresa, el "General Jefe del Cuerpo de Ejército de Aragón" informava el "Generalísimo de

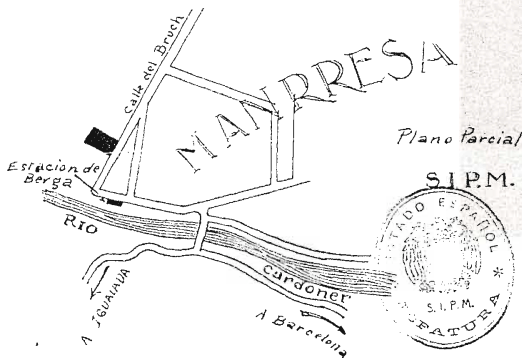
los Ejércitos Nacionales", és a dir, el mateix Francisco Franco, dels "objetivos militares" de la ciutat. Font: Archivo General Militar de Ávila

Maig 1938. Informació i localització de la fàbrica de Cal Marquet -origen de la futura Lemmerz- a Manresa. L'aviació franquista metrallà aquest edifici el gener del 1939.
Font: Archivo General Militar de Avila

ESTADO ESPAÑOL
SERVICIO DE INFORMACION
Y POLICIA MILITAR
C.E. I. P. M. 303
JEFATURA
Salida n.º 35-11-061

Burgos 19 de Mayo de 1938.-
II Año Triunfal.

Se nos informa que en la ciudad de Manresa se fabrican granadas de cañón en la fábrica Marquetti, antes Casals, situada en la calle Bruch de dicha ciudad. En esta industria se trabajan tres turnos y la producción parece ser importante. No se efectúa la carga de los proyectiles en la misma fábrica. Acompañamos pliego de situación de dicha casa.

Excmo. Sr. General Jefe del Aire.- Burgos.

Març 1938. Un recluta "evadido de la zona roja" facilita información sobre la fábrica Pirelli "enclavada entre el cementerio de Manresa y el río Cardoner".
Font: Archivo General Militar de Avila.

ESTADO ESPAÑOL
S. I. P. M.
SECCION DESTACADA-IRÓN 7-5-38 (II año triunfal)
TELEFONO 54

El recluta Juan ~~Ortiz~~ Casanovas, evadido de la zona roja el día 4 del corriente, nos proporciona los siguientes datos informativos:

Fábricas de Guerra:

Dice que la fábrica Pirelli, de Villanueva y Geltrú, trasladada ahora su maquinaria para la fabricación de material de guerra a San Juan de Villatorrada, pueblo a unos cinco kilómetros al Norte de Manresa, en el cual ya había una fábrica Pirelli, con una chimenea. Esta fábrica se localiza enseguida, pues el pueblo es pequeñísimo, y si no, puede orientarse teniendo en cuenta que dicha fábrica está enclavada entre el cementerio de Manresa y el río Cardoner.

En Manresa en los Talleres de "Maquinaria Industrial" que se hallan en la calle que va desde el Casino a la carretera de Cardona, se construyen morteros, habiéndose empezado a construir ametralladoras "Hotchkiss" ignorándose si en la actualidad se fabrican de modo regular.
R....

En Manresa ~~hay~~ hay cañones disimulados y emplazados esperando la entrada a dicho punto de nuestras tropas, en los siguientes cerros: La Guà, el Castell, y Puig Barabgué

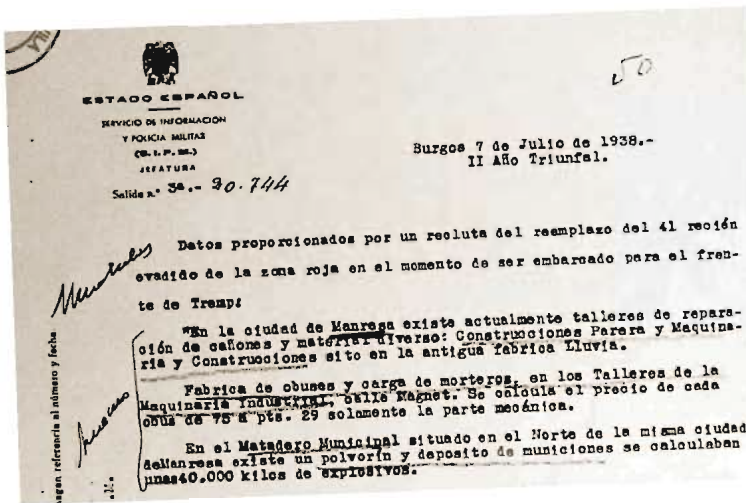
13/2/1937

La Fundación Ubach de Manresa fabrica exclusivamente bombas de 1,200 kgs. para mortero de 51. Cada tres semanas funden mineral para seis mil bombas. También fabrican el mismo producto en otros pequeños talleres.

24/6/1937

- En la fábrica titulada "Los Paños" de Manresa, tienen instalado un cuartel y en sus alrededores, un gasómetro, depósito de gasolina y diversas e importantes fabricaciones de material de guerra. Está situada esta fábrica al O. de dicho pueblo, cerca de la carretera de Calaf y pegada a la vía de los F.C. Catalanes, a 800 mts. de la estación del Norte.

Anys 1937 i 1938.
Recopilació resumida dels objectius seleccionats per a bombardejar per part de l'aviació franquista a Manresa. Font: Archivo General Militar de Avila.

Juliol 1938. Dades facilitades per "un recluta del reemplaço del 41 recién evadido de la zona roja" sobre objectius militars de Manresa. Font: Archivo General Militar de Ávila

BOMBES SOBRE LA POBLACIÓ CIVIL

És molt important precisar que, si bé l'exèrcit franquista parlava sovint de "objectius militars", la realitat era que la precisió tècnica dels bombardeigs sobre aquests objectius era realment precària i els pilots dels avions sabien perfectament que això provocaria moltes víctimes innocents entre la població civil. Així, bombes deixades anar sobre estacions de tren, casernes, indústries de guerra, línies d'alta tensió, dipòsits de material... de la ciutat no tocaren pas els seus objectius i provocaren la destrucció als seus voltants i la mort d'homes, dones i criatures que van tenir la malastrugança de viure-hi a prop o de passar casualment per allí en aquells moments.

Hem de tenir present que aquestes víctimes dels bombardeigs ho van ser en més d'un

sentit: poc abans del col·lapse final del bàndol republicà i del camp que pugui general posterior, no van rebre cap mena d'ajuda oficial (fins i tot, algunes es van trobar, en tornar a les seves cases bombardejades, que els havien entrat a robar). I un cop acabada la guerra, les noves autoritats franquistes mai no van reconèixer la seva responsabilitat en aquests bombardeigs. Per tant, familiars de víctimes mortals, ferits i supervivents sense llar van haver d'intentar tirar endavant pels seus propis mitjans.

Així doncs, aquest eufemisme, tan actual, dels *danyos col·laterals* els ciutadans i ciutadanes de Manresa el visqueren per primer cop en la seva pròpia pell, ara fa justament 70 anys, el dia 21 de desembre del 1938.

EL BOMBARDEIG DEL 21 DE DESEMBRE DEL 1938

Era el migdia d'un dia clar i assolellat, condicions meteorològiques òptimes per a l'aviació. Segons el comunicat oficial de guerra de l'exèrcit republicà, aquell dia, «prosiguiendo sus agresiones contra ciudades de la retaguardia republicana, la aviación italo-germana ha bombardeado hoy el casco urbano de Manresa, Vich y Tárrega, ocasionando víctimas entre la población civil, en su mayoría mujeres y niños».

D'altra banda, l'informe d'aquell mateix dia de la Junta de Defensa Passiva de Catalunya en donava una informació més detallada (si bé clarament a la baixa en

relació al que realment va passar): afirmava que a les 11,50 hores havia sonat l'alarma antiaèria a Manresa i que a les 12'20 hores «dues esquadretes de 5 aparells, volant a una alçada d'uns 1.000 metres i entrant per la part N. direcció N.E. han llançat un centenar de bombes sobre Manresa, ocasionant la destrucció total de 9 edificis i parcial de 23. A conseqüència de l'agressió hi ha 12 morts i 65 ferits». Per la seva banda, el Parte de Campaña del Estado Mayor del Aire de l'exèrcit franquista informava lacònicament que «una Escuadra de S-79 bombardea los objetivos militares de Manresa».

Imatges de la Fleca Montserrat (més coneguda per Ca l'Urbici) del carrer de les Barreres, abans i després del bombardeig del 21 de desembre de 1938.
Col·lecció familiar

Algunes d'aquestes bombes foren llançades al sector dels Dolors i de la Font dels Capellans, tot seguint la xarxa d'alta tensió. Afectaren els camps de la Pujada Roja i n'hi hagué una que caigué a la carretera i va matar dues nenes, les germanes Maria i Marina Gibert i Rubinart, que fugien espantades cap a casa seva. De retruc, la mateixa ona expansiva va esquarterar la façana de la casa anomenada del Control. Una altra bomba va malmetre la vaqueria de cal Closas, a poca distància de la Font dels Capellans, i va matar Maria Singla i Vila. D'altres explotaren, a poca distància d'allí, als camps del voltant de la via del carrilet. Segons diversos testimonis, els avions, volant baix, realitzaren més d'una passada en aquest sector de la ciutat i en el de la carretera del Pont de Vilomara. Al sector de la prolongació de la Creu Guixera (a poca centenars de metres d'on acaba l'actual carrer de Zamenhof) hi caigueren més bombes: algunes afectaren la Torre de l'Albertí i la casa contigua, cal Salvadorett, situades vora la via del carrilet. També fou bombardejat el carrer de la Llibertat: una bomba malmeté el pati del darrere del cafè Bellaterra (que feia xamfrà amb el carrer de la Font) i va matar tot el bestiar que hi havia. Una altra -que caigué al peu d'una paret per on passava la sèquia vora la carretera de Santpedor- tingué unes conseqüències ben tràgiques, ja que matà tres persones: el nen Àngel Samper i Santamaria i dos adults. I encara una altra bomba va caure en un camp de planter, més amunt de l'estació del carrilet, però no va arribar a esclatar (probablement, és la bomba que, anys després, es descobrí amb motiu d'unes obres a l'actual confluència entre els carrers de l'Abat Oliba i de Balma). A continuació, els avions travessaren la carretera de Santpedor en

direcció al Puigberenger, on també bombardejaren. També van llançar bombes vora la zona on hi havia la SAF (part nord de l'actual carrer de l'Abat Oliba), i a prop de l'edifici de l'Escorrador (actual biblioteca universitària), en direcció al regadiu i al sector del camp dels Barrets.

El bombardeig també produí morts a la carretera del Pont de Vilomara. Una de les bombes que afectaren aquell sector caigué al mig de la carretera, a l'altura del pont del carrilet, i matà tres treballadors que acabaven de plegar de la fàbrica de cal Santasusana: Joan Brunet i Puig, Enric Torrents i Puyaltó i Manuela Gros i Pla. Els acus cossos destrossats quedaren enganxats a uns filats i uns plataners que hi havia. Un xic més amunt -poc abans d'arribar a l'Era del Xivit- també fou mort Ignasi Corrons i Lladó.

Foren especialment colpidores les bombes que caigueren a l'Era del Xivit i a la zona del voltant del carrer de Viladordia, lloc on el bombardeig provocà més morts, entre els quals podem esmentar Maria Casas i Sala i el seu fill, Josep Guitart i Casas. Altí mateix, l'aviació abocà bombes pels camps del que avui dia constitueix el carrer de la Sardana, al carrer de les Saleses i a l'interior del pati de l'antic edifici de les Germanetes dels Pobres, al carrer de Sant Bartomeu. A continuació, altres bombes foren llançades al sector de la plaça de Sant Ignasi: una encorrà l'edifici de la barberia (actual farmàcia Guafabens) que hi havia davant del col·legi del mateix nom -aleshores caserna-, una altra va caure a l'actual Via de Sant Ignasi, davant el taller d'un boter. Igualment, una bomba tocà la teulada de l'edifici de Sant Ignasi, a l'indret on hi havia hagut l'altar major de l'església del mateix nom, enderrocada l'any 1936. Les bombes que explotaren en aquesta

zona causaren la mort d'almenys cinc persones: la del barber Valentí Bonvehí i Closas, la d'un militar que travessava la plaça en aquell moment (i que, un instant abans, havia obligat una dona a estirar-se a terra, cosa que li havia salvat la vida), la de Maria Cos i Tarrés, sota l'arcada del començament del carrer de Santa Llúcia, i la d'una mare i la seva filla (Concepció Sallés i Subirana i Maria Prat i Sallés) a l'inici del carrer de Viladordis, prop de la piscina municipal.

Les bombes afectaren també la part del darrere del cinema Goya —sembla que volien tocar l'edifici de la Companyia Anònima Manresana d'Electricitat (CAME)— i algunes edificacions al peu de les escales del Carme (casa del Milord), prop de la caserna. De la mateixa manera, més bombes produïren greus danys materials al carrer de Sant Miquel (on una d'elles va picar amb el xamfrà de la casa

de la perruqueria Subirana i, de retruc, va caure davant l'edifici de la sabateria de cal Fàbregas i en destruï l'aparador i bona part de la façana); a La Plana de l'Om (on fou malmès l'edifici de la carnisseria de cal Buc) i al carrer de les Barreres. En aquest darrer lloc una bomba destruï el forn de pa anomenat de ca l'Urbici, situat a la cantonada amb el carrer de la Mel, on també va afectar el taller metal·lúrgic de cal Rosselló. El bombardeig en tot aquest sector acabat de descriure originà uns quants ferits, bé a causa de la metralla (com el cas de Cristina Castellón i Ros, que vivia davant el forn de ca l'Urbici), bé, sobretot, arran de la trencadissa de vidres. Finalment, també caigueren bombes a la plaça de'n Creus, a la de Montserrat, al voltant de la fàbrica de cal Vinyes —situada al passeig del Riu— i prop de l'Estació del Nord —al mig de la carretera—, no gaire lluny de la giratòria de les vies.

Tres grupos bombardean los ob Solsona y Agramut.

2ª Brigada A.H.

Una escuadra de gran bombardeo opera sobre los objetivos militares de Maresa.

Un grupo bombardeo la estacion y fabricas de Vich.

Otro grupo bombardeo la estacion y fabricas de Calaf.

Tres grupos bombardean los objetivos militares de Guisona, Solsona y Agramut.

21 desembre del 1938. La referència al bombardeig de Manresa, a càrrec de la 2a Brigada de l'Aviació Hispàica, segons el "Boletín de Información" de la Jefatura del Aire. Font: Archivo General Militar de Ávila.

Aquest bombardeig causà, pel cap baix, 33 morts entre la població de la ciutat. No podem descartar la possibilitat que el nombre fos superior, perquè cal tenir present, per exemple, l'evolució d'alguns ferits greus, la possible mort dels quals podria haver-se produït més tard, en uns moments de gran confusió davant la imminent enfonsada de les línies republicanes, i fins i tot posteriorment a l'entrada de les tropes franquistes. En aquests casos, en els certificats de defunció no consten les circumstàncies en què la víctima rebé les ferides que li causaren la mort.

Aquest primer bombardeig tingué uns

efectes realment desmoralitzadors entre els habitants de la ciutat: el dia 28 de desembre de 1938, la CNT es plantejava d'organitzar «algún acto de Frente Popular, con el fin de levantar la moral de los ciudadanos decaída a raíz del bombardeo». Al mateix temps, manifestava la seva preocupació «por lo que ocurre con los trabajos», ja que els obrers, «debido al bombardeo, no se presentan al trabajo alegando que tienen miedo». Diversos testimonis confirmen que l'ambient derrotista era total i el sentiment majoritari era que la guerra s'acabés d'un cop, la guanyés qui la guanyés.

on y fabricas de Vich.

cion y fabricas de Calaf.

objetivos militares de Guisona,

22 desembre del 1938. El servei d'espionatge radiofònic de la Legió Condor alemanya informa l'exèrcit franquista dels efectes del bombardeig aeri sobre Manresa segons les notícies d'una ràdio republicana. Podem veure el text en alemany i en la seva traducció al castellà. Font: Archivo General Militar de Ávila.

Bombardierung

- 1.) Verlässliche Nachricht von der Polizeifunkstelle in Berga an Barcelona:
- "Feindliche Flieger bombardierten heute Manresa und Solsona, wobei es in Manresa 14 Tote und 53 Verwundete und in Solsona 3 Verwundete gab, vor allem unter den Frauen und Kindern."

Bombardeos.

- 1.) Según noticias de fuente segura dirigidas por la estación de Radio de la policía en Berga a Barcelona:
- "Aviones enemigos han bombardeado hoy Manresa y Solsona, resultando catorce muertos y cincuenta y tres heridos en Manresa y tres heridos en Solsona, sobre todo mujeres y niños."

EL BOMBARDEIG DEL 19 DE GENER DEL 1939

El segon bombardeig de què fou objecte Manresa tingué lloc el matí del dia 19 de gener del 1939, 5 dies abans de l'entrada de les tropes franquistes, en un context de freqüents bombardeigs i ametrallaments aeris que aquells dies afectaven els voltants de la ciutat. Segons el comunicat oficial de guerra de l'exèrcit republicà d'aquest dia, «los aparatos de la invasión bombardearon Igualada, Manresa y Valencia, causando víctimas entre la población civil». Per la seva banda, el Parte de Campaña del Estado

Mayor del Aire de l'aviació franquista afirmava que "una Escuadra de S-79 bombardea en la estación de Manresa". De manera més precisa, la documentació de l'Aviación Hispana informa que la Tercera Escuadra de la II Brigada Aérea (10 avions) va atacar la línia de ferrocarril de l'estació del Nord. Aquest atac, però, sobretot va afectar cases, terrenys -i, lamentablement, persones- del voltant. En efecte, a banda de les informacions procedents de diversos testimonis

LEGION CONDOR.-

DO-17.- Tres servicios de reconocimiento de las carreteras y líneas de ferrocarril y bombardeo sobre objetivos reconocidos en el sector Igualada-Manresa-Barcelona-Vendrell. Un servicio de reconocimiento en el sector de fortificaciones de Barcelona.

17-21 de gener del 1939. En l'ofensiva final de Catalunya les tres aviacions de l'exèrcit franquista (Condor, Legionària i Hispana) combinaren les seves accions. El dia 19 de gener Manresa fou bombardejada al matí i ametrallada a la tarda. Font: Ufficio Storico dell'Aeronautica Militare. Roma.

PARTE DE AVIACION CORRESPONDIENTE AL DIA 19 GENER 1939

REGION AEREA DE LEVANTE.

RESUMEN DE LAS OPERACIONES

S. E. A. H. i

S. 79: Una escuadra bombardea en l'escuadra bombardea posiciones enemigas al S. de conocimiento fotografico.

CA-310: Una escuadra bombardea y ametralla Calaf e Igualada.

Cooperación:

HE-51: Un grupo bombardea y ametralla de Calaf.- Un grupo bombardea y ametralla posiciones enemigas.

Caça:

Pons.- Un grupo CR.32, y otro de HE-112, efectúan caça batiendo con la caça enemiga logrando derribar un avión HE-112, efectúa crucero de vigilancia en f. c. de Manresa.

ATTIVITA' AVIAZIONE SICRUC 20.1.1939-1941

Levante

Bombardamento

- 1 Squadra S.79-bombarda posizioni nemiche a N. di Calaf
- 1 Squadra S.79-la stazione Vich e Manlleu e ponte intermedio
- 1 Squadra S.79-traffico nemico carrettera e strada fra Calaf e Manresa.
- 1 Squadra Ca.310 - mitraglia e bombarda traffico nelle strade della
- 1 Squadra He-51 - Salsosa e da Salsosa a Torà.

LEGION CONDOR

- 17 He 111 - bombardano biforcazioni strade a S.W. e N.E.
- 17 He 111 - traffico e linea ferroviaria tra Villanueva de Castellón, Cornella e posizioni nemiche fra Jaime I e Sagunto.
- Nella notte dal 19-20 sei servizi di bombardamento con He 111 su Villafranca, Molin del Rey, Manresa, Igualada.

presencials, el mateix "parte de campanya" reconeix que "algunas bombas cayeron en las casas colindantes".

Aquesta vegada els avions franquistes van remuntar el riu tot seguint la via del carrilet, que també va ésser bombardejada al sector comprès entre la mina dels Comtals i la de Sant Pau. Així mateix, caigueren més bombes a llocs centrals de la ciutat, com ara el magatzem de la ferreteria Armengou, a l'interior de La Gran Saldadora (temps després es posaren a la venda retalls de roba malmesa per la metralla), on hi havia un refugi fet amb bales de cotó que va evitar mals més grans malgrat que l'ona expansiva arribà a afectar els darreres d'una casa del carrer de Casanova, i una altra bomba caigué als horts dels darreres del carrer de Carrió. La via de l'actual RENFE fou bombardejada al voltant del sector de Can Poc Oli,

on la Riera de Rajadell desguassa al Cardener i també caigueren tres bombes sobre el lloc conegut per l'Olivar del Perellar. Els avions també bombardejaren el sector del camí de Santa Caterina (aleshores carrer de València), tot seguint les línies d'alta tensió. A més, tres bombes esclataren al voltant de la Granja Montserrat, prop de la Catalana, en direcció a la centraleta elèctrica que hi havia a l'altra banda de la carretera d'Igualada. Una d'elles afectà un petit destacament de soldats que s'hi havien instal·lat provisionalment en la retirada i que tenien cura d'uns coloms missatgers: segons el "Libro de partes" de la Creu Roja del mateix dia 19 de gener de 1939, s'efectuà el «traslado de un herido desconocido desde la Granja Montserrat al Hospital Militar Base nº 1».

1.939 .-III AÑO TRIUNFAL.-

NTS D'EL DIA:

a estación de Manresa.- Una
Calaf.- Un avión efectúa re
metralla tráfico enemigo en

lla tráfico enemigo al N.
nes enemigas al N. de Pons
cimiento en el sector de
crucero de vigilancia con-
Durtisa y un Rata seguros.-
metrallando la estación de

. di Villafranca.
va, Villafranca,
Lomenich e llorens.
pra traffico tra
lada.

Diversos desperfectes a la part posterior de la casa del núm. 7 del carrer de Casanova, a conseqüència del bombardeig del dia 19 de gener del 1939, en ple centre de Manresa i quan la guerra ja estava absolutament decidida a només cinc dies de l'entrada de les tropes franquistes a la ciutat. Font: Arxiu Comarcal del Bages.

2 VÍCTIMES MORTALS

En aquest segon bombardeig -de menys intensitat que no el primer-, i en els dos metrallaments posteriors, el nombre de víctimes fou sensiblement inferior. La població, després de l'experiència del primer bombardeig, ja estava atenta als continus tocs de sirenes que avisaven de possibles atacs aeris. Molta gent, d'altra banda, es va amagar o va marxar de la ciutat durant els darrers dies de guerra i, lògicament, això feia disminuir el risc.

Tanmateix, al "Libro de partes" de la Creu Roja, als fulls corresponents al dia 19 de gener de 1939, hi ha constància del «traslado del cadáver de José Molins muerto a causa del bombardeo desde la

calle Valencia al Cementerio Municipal de ésta». I també s'esmenta que els portalliteres de l'entitat «han efectuado el traslado del cadáver de Luis Arquesón, muerto a causa del bombardeo aéreo, desde Los Condales al cementerio municipal de ésta». Aquesta persona morta a causa del bombardeig es deia Lluís Arquerons i Bofill i fou atrapat per les bombes de l'aviació franquista al voltant del pont de Can Poc Oli. D'aquesta manera, doncs, al marge de l'evolució del militar ferit a la Granja Montserrat, podem afirmar que, pel cap baix, dues persones resultaren mortes a causa d'aquest segon bombardeig.

II.- PARTE DEL DIA DE HOY.

REGION ÁREA DE LEVANTE.-

2ª Brigada A.F.H.

Una escuadra de gran bombardeo opera sobre posiciones enemigas al S. de Manresa. Otra escuadra bombardea la estacion del f.c. de Granollers y las vias entre este punto y Gerona.

REGION AREA LEVANTE

S-79.- Una escuadra bombardea posiciones enemigas al S. de Manresa.

23-24 de gener del 1939. Atacs aeris de l'Aviación Hispana franquista al voltant de Manresa abans de la imminent ocupació de la ciutat. Font: Archivo General Militar de Ávila

Desembre 1938. Informació municipal de les destruccions patides a Manresa a causa dels bombardeigs del dia 21. Font: Arxiu Municipal de Manresa.

INFORMACIÓ

DEL BOMBARDEIG SOBRE A LA CIUTAT DE MANRESA EL DIA 21 DE DESEMBRE DEL 1938.

ALARMA - Principi 12 horas ---- minuts.
 F. 13 horas ---- minuts.

AIRE - Número d'avions 10 Tipus "Savoia"

Num. Ord.	Núm. bombes	Emplaçament	Observacions	Edificis averiats
1	1	Carrer Barreras cant. al carrer de la Sol.	Destruit el pis superior (2n. pis) i desperfectes a les cases limials dels carrers Barreras i de la Sol apuntalament d'una part mitjana.	3
2	1	Plaça Combatent - Casa Llucci Soler i Marc	Destruit pis superior (4at. pis) i desperfectes a la casa veïna de la mateixa plaça (Can Guibà)	2
3	1	Carrer Fraternitat - (Can Milord).	Desperfectes pis superior. Destruit part de la teulada - apuntalada la cornisa.	1
4	1	Plaça 19 Juliol (Cant. carrer Viladordis).	Destruit quasi tot l'interior de la casa deixant intacta la façana. Desperfectes en una part superior del darrere de la casa. - S'ha tingut de fer apuntalament de l'escala i de les parets	1
5	1	Carrer Viladordis (Fca. Carreras).	La bomba va caure al peti de la casa destruint alguns rebans.	1
6	2	Car. Viladordis.- (Devant els núms. 3 i 9).	Desperfectes interiors a 3 cases.- Desperfectes fca. Chia.- Destruïda part de la teulada i desperfectes a l'interior de la casa.	3
7	5	Carrer Viladordis.- Cases del Descarga i Claret.	Desperfectes interior. a cinc cases pròximes.	5

BALANÇ DELS 2 BOMBARDEIGS FRANQUISTES A MANRESA

35 MORTS IDENTIFICATS: 2 SOLDATS I 33 PERSONES CIVILS

Entre les víctimes hi havia 6 nens i nenes de menys de 13 anys i 12 dones d'entre 15 i 66 anys.

METRALLAMENTS AERIS

Com ja hem dit, Manresa també rebé almenys dos metrallaments aeris per part de l'aviació franquista (als voltants de la ciutat foren més nombrosos). Un d'aquests el podem datar el mateix dia 19 de gener, a la tarda, quan avions de combat Heinkel 112, de fabricació alemanya, procedents de Balaguer i volant a una altura que oscil·lava entre 2.000 i 3.000 metres, metrallaren l'estació de Manresa Alta. En aquells moments, a l'estació hi havia un tren militar -alguns vagons del qual quedaren inservibles- que anava a Guardiola de Berguedà i els soldats s'hagueren d'amagar pels camps dels voltants.

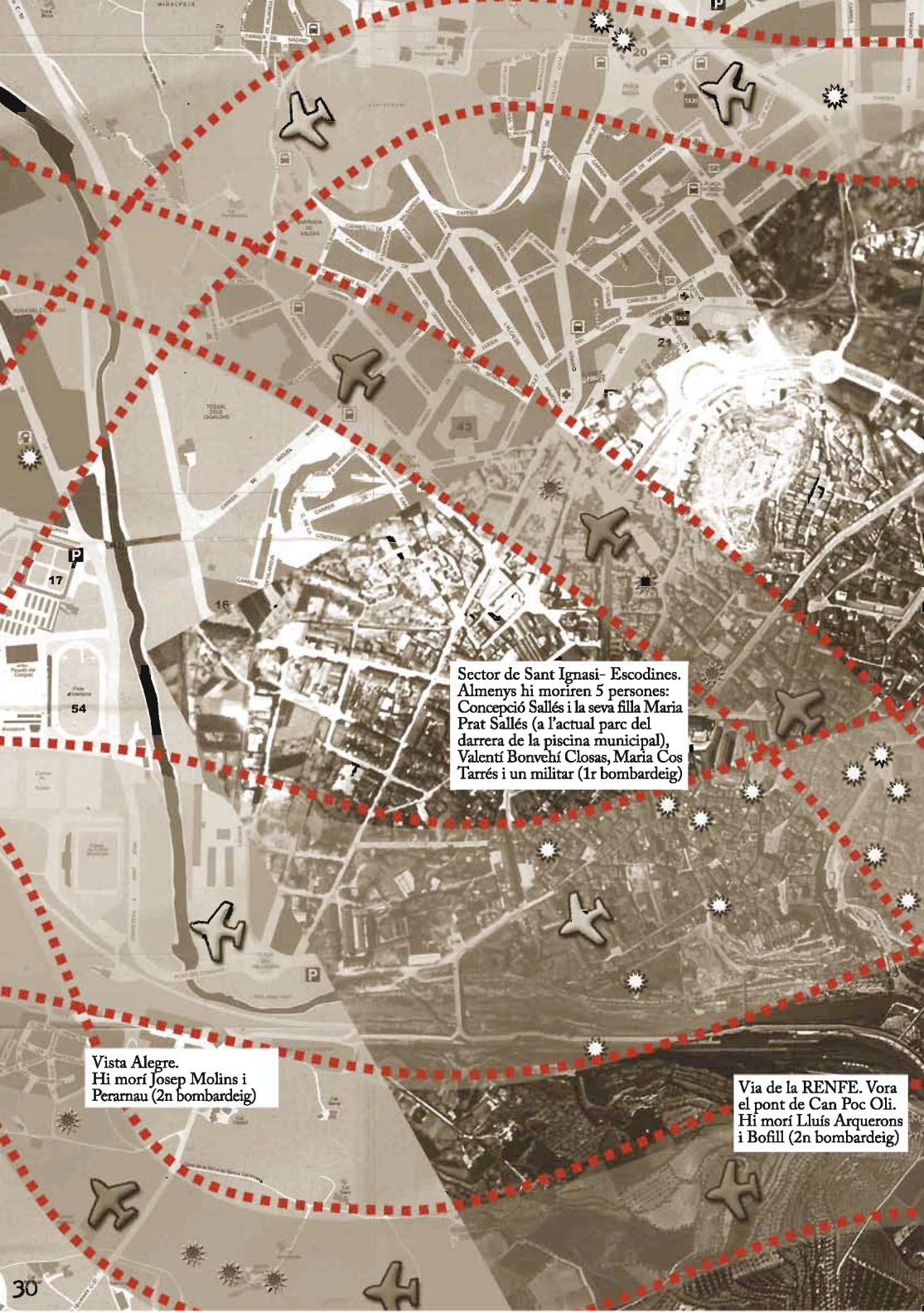
L'altre metrallament, del qual no podem precisar la data, també afectà el carrilet a l'altura de la Font dels Capellans. Igualment, segons diversos testimonis, també hi hagué metrallaments aeris al sector del carrer de Sant Andreu (vora les instal·lacions de la Companyia Anònima d'Electricitat) i a la teulada de l'edifici de cal Marquet (al carrer del Bruc, prop del Passeig del Riu), empresa dedicada aleshores a la producció bèl·lica.

TESTIMONI D'UN AVIADOR QUE METRALLÀ MANRESA

... a media mañana se recibió una orden de actuar sobre la estación de Manresa, nudo ferroviario de gran movimiento, al irse encajonando allí, divisiones separatistas, en su cobarde retirada, y en especial, sobre unos trenes militares que, según confidencias, aquella mañana debían llegar...

... mientras los cañonazos y ametralladoras de su aparato barren inmundicias, entona a voz en cuello una oración entusiasta, una plegaria sentida, que fue sincera y española, muy española...

*(Text extret de la novel·la **Carlos María**, d'Adro Xavier. Sota aquest pseudònim, l'autor de l'escrit parla del seu germà, l'alferes de l'aviació franquista **Carlos Rey-Stolle Pedrosa**, que va participar en el metrallament aeri sobre Manresa del dia 19 de gener del 1939. L'últim paràgraf forma part d'un comentari que el mateix Adro Xavier féu sobre el fet que els trets que disparava des de l'aire «barren inmundicias».)*

Sector de Sant Ignasi- Escodines.
Almenys hi moriren 5 persones:
Concepció Sallés i la seva filla Maria
Prat Sallés (a l'actual parc del
darrera de la piscina municipal),
Valentí Bonvehí Closas, Maria Cos
Tarrés i un militar (1r bombardeig)

Vista Alegre.
Hi morí Josep Molins i
Perarnau (2n bombardeig)

Via de la RENFE. Vora
el pont de Can Poc Oli.
Hi morí Lluís Arquerons
i Bofill (2n bombardeig)

Sector del Carrer de la Llibertat
- Carretera de Santpedor.
Hi moriren 3 persones: el nen Àngel Samper Santamaria i dos adults (1r bombardeig)

Pujada Roja:
Hi moriren les germanes Maria i Marina Gibert Rubinart (1r bombardeig)

Sector de la Font dels Capellans. A la vaqueria de Cal Closas (casa coneguda també com a Misermas), hi morí Maria Singla Vila (1r bombardeig)

Sector del Pont de Vilomara - Carrer de Viladordis- Era del Xivit. Almenys hi moriren 12 persones: Manuela Gros Pla, Enric Torrents Puyaltó, Joan Brunet Puig, Ignasi Corrons Lladó, Maria Casas Sala i el seu fill Josep Guitart Casas, Enric Vilaró Raurich, Josepa Serrallonga Rubiralta, Baldiri Vilalta Sala, Salvador Gras Redorta i 2 persones més (1r bombardeig)

21 desembre del 1938 i 19 de gener del 1939. Mapa de l'entrada dels avions franquistes i de les bombes que llançaren, realitzat sobre una fotografia prèvia feta per l'Aviazione Legionaria italiana (Ufficio Storico dell'Aeronautica Militare de Roma). Font: elaboració pròpia. Muntatge gràfic: Arnau Aloy

UNES MORTS I DESTRUCCIONS INNECESSÀRIES

Els bombardeigs i metrallaments aèris sobre Manresa i altres municipis catalans es produeixen en un moment, després de la Batalla de l'Ebre, en què la guerra ja estava del tot decidida a favor de l'exèrcit franquista. Per tant, militarment resulta completament injustificada la mort de tantes víctimes innocents. Era matar per matar. Això sí, amb uns objectius psicològics molt clars: produir el pànic

entre la població civil, desmoralitzar-la i dissuadir-la de qualsevol intent de resistència.

Així doncs, aquests bombardeigs, fets amb l'ànim d'anorrear qualsevol mena d'oposició, van ser una mostra de la brutalitat de la dictadura franquista que s'atansava amb la voluntat d'eternitzar-se en el poder.

21 desembre del 1938. Els cossos de Joan Brunet Puig, Enric Torrents i Puyaltó, ambdós de 17 anys, i Manuela Gros i Pla, de 28, que, destrossats i enlairats per l'explosió d'una de les bombes, van quedar enganxats a un filat. El fet va succeir a la carretera del Pont de Vilomara, a l'altura de la Taverna d'en Mallol. Font: dibuix de Josep Tachó seguint les indicacions de Ramon Fajó i Bosa, que fou testimoni d'aquesta imatge trágica.

VÍCTIMES MORTALS DELS BOMBARDEIGS A MANRESA

1r bombardeig (21-12-1938)

NOM	EDAT	DOMICILI
Adán i López, Francisco	3	Barriada de Les Tortonyes, darrere núm. 4
Amenós i Busquet, Ramon	21	Plaça de Sant Ignasi (Igualada)
Armengol i Ricart, Domènec	46	Ctra. del Pont de Vilomara, Casa Volanta
Bassi i Flix, Primitiu	29	Viladordis, Torre Planell
Bonvehí i Closas, Valentí	50	Viladordis 2
Bruncet i Puig, Joan	17	Tossal del Coro 30
Casas i Sala, Maria	36	Ctra. del Pont de Vilomara 1, Cases barates
Corrons i Lladó, Ignasi	75	Sant Andreu 25, 2n
Cos i Tarres, Maria	45	Santa Llúcia 43
Díaz i Vera, Tomasa	26	Carrió 27, 1r
Garcia i Duarte, Genís	59	Tossal del Coro
Garcia i Martínez, Carmen	35	Santa Llúcia 1
Gibert i Rubinart, Maria	12	Pujada Roja
Gibert i Rubinart, Marina	11	Pujada Roja
Gras i Redorta, Salvador	39	Remei de Dalt 28, 1r
Gros i Pla, Manuela	28	Sant Llorenç de Bríndisi 40
Guals i Santamaria, Josep	38	Ctra. de Santpedor 12, Cases barates
Guitart i Casas, Josep	3	Ctra. del Pont de Vilomara 1, Cases barates
Prada i Millán, Andreu	28	Sardenya 378, 2n 3ª (Barcelona)
Prat i Sallés, Maria	22	Viladordis 3
Puig i Carví, Josepa	32	Viladordis 2
Puig i Cumulada, Abdó	18	
Ros i Sala, Dolors	50	Santa Llúcia 1, 3r 1ª
Sallés i Subirana, Concepció	45	Viladordis
Samper i Santamaria, Àngel	8	Ctra de Vic 122
Serrallonga i Rubiralta, Josepa	15	Viladordis 81
Singla i Vila, Maria	66	Manresa
Torrents i Puyaltó, Enric	17	Sant Maurici 51
Vázquez i González, Leonardo	35	
Vila i Planas, Ignasi	43	Llibertat 37
Vilalta i Sala, Baldiri	55	Vell de Santa Clara 4
Vilaró i Raurich, Enric	8	Viladordis 81
Xerpell i Balet, Concepció	58	Sant Maurici 76

2n bombardeig (19-01-1939)

NOM	EDAT	DOMICILI
Arquerons i Bofill, Lluís	61	Llibertat 14
Molins i Perarnau, Josep	61	Barreres 30

IMATGES DE VÍCTIMES MORTALS DELS BOMBARDEIGS A MANRESA

Lluís Arquerons i Bofill (el segon assegut per l'esquerra) i la seva família. (Col·lecció familiar)

Valenti Bonvehí i Closas (Col·lecció familiar)

Josep Brunet i Puig (Col·lecció familiar)

Maria Casas i Sala i el seu fill petit, Josep Guitart i Casas. (Col·lecció familiar)

Ignasi Corrons i Lladó (Col·lecció familiar)

Josepa Serrallonga i Rubiralta. (Col·lecció familiar)

Enric Torrents i Puyaltó, en una foto de la primera comunió (Col·lecció familiar)

Genis Garcia i Duarte
(Col·lecció familiar)

Les germanes Maria i Marina Gibert i Rubinart. Foren mortes a l'edat de 12 i 11 anys, quan corrien cap a casa seva intentant fugir de les bombes de l'aviació franquista. (Col·lecció familiar)

Al centre de la imatge i d'esquerra a dreta, Maria Prat i Sallés i Concepció Sallés i Subirana, víctimes mortals del bombardeig del dia 21 de desembre. (Col·lecció familiar)

Manuela Gros i Pla
(Col·lecció familiar)

Enric Vilaró i Raurich (a la dreta de la foto), amb els seus companys de joc mentre passava les galteres (Col·lecció familiar)

Salvador Gras i Redorta. (Col·lecció familiar)

Trobareu més informació al web:
"Els bombardeigs franquistes a Manresa (1938-39)"
(www.memoria.cat/bombardeigs),
amb documents, imatges i vídeos de familiars de les víctimes
i de testimonis dels bombardeigs.

memorial
democràtic

